

De politieke rol van het Spaanse leger en de burgeroorlog

Erik Bloemen

I Inleiding

Spanje is het klassieke land van de staatsgreep. De opstand die Franco aan de macht bracht was er een uit een lange rij, die begon met het einde van de Napoleontische periode. "Pronunciamientos" waren zo frequent en volgden zo'n vast patroon, dat er een militair handboek kon verschijnen om de officieren de welsprekendheid bij te brengen die bij dat soort gelegenheden gepast is. Het behoeft dan ook geen verbazing te wekken, dat Finer Spanje veelvuldig als voorbeeld opvoert. Door zijn theoretische invalshoek onderscheidt hij zich daarbij van het merendeel van de geschiedschrijvers van de Spaanse burgeroorlog; door het belang, dat hij toekent aan de eigen rol van het leger onderscheidt hij zich van die historici, die wel een poging hebben gedaan tot een meer theoretisch onderbouwde analyse. Deze laatste historici, die politiek vooral ter linker zijde te vinden zijn, zien als "hoofdschuldige" van de burgeroorlog ofwel de fascistten (het fascisme) ofwel de heersende klasse van grootgrondbezitters, bankiers en industriëlen.

Zo doen Broué en Témime het Spaanse officierskorps af als "het enige werkelijke wapen van de heersende klasse, haar laatste toevlucht en haar zekerste hoop" (1). Ook de socioloog Manfred Clemenz gaat in zijn studie over "die gesellschaftliche Ursprünge des Faschismus" uit van klassenbelangen (2). In een labiele evenwichtssituatie tussen grootgrondbezitters en industriëlen enerzijds en proletarische groepen en delen van de middenklasse anderzijds is het leger volgens hem de voor de hand liggende bondgenoot voor de kapitalisten, een coalitie die des te gemakkelijker tot stand komt, omdat tenminste het hogere officierskorps ten dele uit de

klasse van grootgrondbezitters stamt. Hij wil niet spreken van een agentenfunktie van de militairen in dienst van het kapitaal. Hij ziet een "Interessenidentität" tussen het kapitaal en het leger, dat in zijn privileges bedreigd wordt door links. Alle nadruk ligt echter op de bedreigde positie van de heersende klassen en onder welke omstandigheden en op welk moment het leger vanuit die abstracte "Interessenidentität" overgaat tot daadwerkelijk ingrijpen blijft onduidelijk. Clemenz lijkt dit op basis van zijn funktionalistische analyse als vanzelfsprekend aan te nemen.

Leidraad in de volgende historische schets is de vraag of met behulp van de theorie van Finer inzichten gegeven kunnen worden die een aanpak als boven weergegeven kunnen aanvullen of corrigeren. Tegelijkertijd wordt de analyse van Finer zelf aan de hand van het Spaanse voorbeeld ter discussie gesteld (3).

II Sociale herkomst van de militairen

Hoewel precieze cijfers niet voorhanden zijn is het wel mogelijk een algemeen beeld te geven van de sociale samenstelling van het Spaanse leger. Het leger, dat in de 19de eeuw nog voortbouwde op een lange democratische traditie, waarbij onder andere promotie van onderofficier tot officier veelvuldig voorkwam, kreeg in de 20ste eeuw steeds meer een gesloten hiërarchie (4). Maar terwijl iemand als generaal Miaja, de latere republikeinse held van Madrid, met zijn arbeidersachtergrond nu een grote uitzondering werd, was het aan de andere kant ook niet zó dat het officierskorps nu voornamelijk gerecruteerd ging worden uit de hoogste sociale lagen. Eerder was het een middle class beroep, waarbij de betrekkelijk bescheiden salariëring zich ook niet leende voor meer dan een middle class status. Als voorbeeld hiervan mag genoemd worden, dat het in 1902 aan een luitenant verboden werd te trouwen, tenzij hij over een onafhankelijk inkomen beschikte of over een verloofde met een grote bruidschat (5). Een zeer groot aantal officieren, onder de Franco-periode oplopend tot 70%, was afkomstig uit officiersfamilies (6).

De hogere sociale klassen waren echter zeker niet ondervertegenwoordigd. Mede daarom werd er aan de democratische gezindheid van het officierskorps ernstig getwijfeld, zoals blijkt uit de maatregelen die de republikeinse regeringen in 1931/32 namen. Ažana, in 1936 president, probeerde als minister van oorlog het officierskorps te democratiseren door te bepalen dat onderofficieren (doorgaans van eenvoudige, vaak boeren-afkomst) na een aantal examens direkt tot reserve-officier gepromoveerd konden worden. Later ging hij over tot het oprichten van een speciaal korps onderofficieren en werd 60% van de plaatsen op militaire academies voor hen gereserveerd. Het aantal officieren werd intussen teruggebracht door vervroegde uittreding met volledig behoud van salaris aan te bieden. Wie overbleven waren voor het merendeel "bedrock professionals who stayed on by choice and narrow-minded incompetents who would have had difficulty adjusting to another profession or style of life" (8).

Het absurd grote aantal officieren is een van de bijzondere kenmerken van het Spaanse leger. Het is belangrijk dit in het oog te houden, omdat dit juist de groep is, die het eerst geneigd is in de politiek in te grijpen. De eenzijdige aandacht die Finer heeft voor het officierskorps is in het geval van Spanje dan ook goed te verdedigen. Hier hadden de officieren het door hun aantal alleen al gemakkelijker de (bovendien slecht getrainde) manschappen in hun greep te houden. Overigens kan men niet zeggen, dat reaktionairen met vooruitziende blik de grootte van het officierskorps hadden opgevoerd. De omvang was een gevolg van de talloze pronunciamientos, de oorlogen en burgeroorlogen, die extra promoties met zich meebrachten om te belonen en tevreden te stellen. Talloze kabinetten probeerden de geldslurpende aantallen weer terug te brengen, maar zelden met veel resultaat. De situatie was het ergst in 1900 na de Spaans-Amerikaanse oorlog, toen er 24.000 officieren op 80.000 man troepen waren, een officier-troepenratio van 1 op minder dan 4 (9). De Spaanse vloot telde nog slechts twee grote oorlogsschepen maar had nog wel 142 admiraals op de loonlijst staan (10). In 1930 waren er altijd nog 22.000 officieren

waaronder 566 generaals. De officier-troepenratio was teruggelopen tot ongeveer 1 op 10, maar nog altijd bijvoorbeeld ruim twee maal zo hoog als in Frankrijk.

III Professionalisme en ideologie

Professionalisme is het centrale concept bij Huntington en speelt ook een belangrijke rol bij Finer (11). Voor Huntington bestaat professionalisme uit drie ingrediënten: deskundigheid, sociale verantwoordelijkheid en een corporatieve loyaliteit ten opzichte van de collega's. Terwijl Huntington hierin de factoren ziet die de militairen buiten de politiek houden ziet Finer er eerder gevaren in.

De militaire deskundigheid van het Spaanse leger was niet bepaald indrukwekkend. Vanaf de strijd tegen de legers van Napoleon via de burgeroorlogen tegen de Carlisten tot en met de pogingen het kleine stukje Marokko te pacificeren, waarin Spanje zijn laatste imperialistische ambities mocht uitleven, had het Spaanse leger een naam opgebouwd van onbekwaamheid en onmacht. De bewapening was archaisch. De opleiding van zowel officieren als onderofficieren was gebrekkig. Een belangrijk deel van de opleidingstijd ging vaak heen met leren lezen en schrijven. Het dodencijfer in vredetijd was het hoogste van Europa (5,7 per 1000 per jaar) (12). In het leger was men zich bewust van de misstanden en voelde men de hoon van het publiek. Men stelde de politici verantwoordelijk en eiste altijd meer geld. In de 19de eeuw zagen de generaals het vaak als hun plicht om de rechten van het leger af te dwingen, in de 20ste eeuw sloegen de moderne organisatievormen ook op het leger over. In 1917 werden de Juntas de Defensa opgericht, een vakbond van met name lagere officieren die politieke druk gingen uitoefenen. De korpsgeest in het Spaanse leger is altijd sterk geweest. Hun sociale verantwoordelijkheid werd veelvuldig door de militairen zelf opgegeven als reden om in de politiek in te grijpen. De officieren in de 19de eeuw waren vaak liberaal, maar zeker ook anti-radicaal (13). Bij hun ingrijpen

werd de constitutie nu eens in conservatieve dan weer in democratische zin bijgesteld, maar nooit werd er een poging gedaan om een militaire dictatuur op te zetten buiten de Cortes om. Ook generaal Primo de Rivera die in 1923 de macht greep regeerde zeven jaar lang als individu en niet uit naam van het leger.

Met het zich uitkristalliseren van de politieke partijen in de 20ste eeuw schoof het leger als geheel langzaam maar zeker op in conservatieve richting. Een eenduidige legerideologie blijft intussen moeilijk aan te geven. Opportunisme en individuele inschatting van de politieke situatie spelen een eigen rol naast een duidelijke algemene voorkeur voor "law and order". Na de gemeenteraadsverkiezingen van 1931 die een grote overwinning opleverden voor de republikeinen, vroeg een aanhanger van de koning aan Sanjurjo, op dat moment hoofd van de Guardia Civil, of het leger bereid was voor de monarchie te strijden. Het antwoord van Sanjurjo getuigde van absoluut respect voor de burgerlijke instituties: "Tot vannacht had u erop kunnen rekenen". De nationale opinie zoals die in de verkiezingen tot uitdrukking kwam kon hij echter niet bestrijden (14). In 1932 verklaarde dezelfde Sanjurjo: "Wij zullen de huidige regering loyaal dienen; maar als eventueel de tendens naar links Spanje naar de anarchie zou voeren, zullen wij snel volledige verantwoordelijkheid nemen voor het herstel van de orde" (15). Niet veel later werd er onder zijn leiding een poging tot een staatsgreep gedaan, die evenwel bij gebrek aan steun zou mislukken.

IV De politieke cultuur

Zoals gezegd respecteerden de militairen in de 19de eeuw op hun manier de grondwet en vestigden geen militaire dictatuur. Wel namen ze vaak aan regeringen deel, maar als individuen. Belangrijk is te bedenken, dat hun ingrijpen geen verstoring betekende van een goed funktionerende democratie. Er werden weliswaar verkiezingen gehouden, maar de uitslag stond al bij voorbaat vast. Als de monarch meende een verandering in de publieke

opinie te (moeten) bespeuren, benoemde hij eenvoudig een lid van de oppositiepartij tot minister van binnenlandse zaken, die de verkiezingen vervolgens "regelde". Wisselingen in de macht werden ook vaak ingeleid door het optreden van lokale junta's van burgers die de militairen aan hun zijde probeerden te krijgen (16). Monarch, junta's, het leger en de proto-politieke partijen waren allenmachtsfactoren die elkaar in wisselende coalities bestreden.

Met het begin van de industrialisering aan het eind van de 19de eeuw ging de opkomst van de arbeidersklasse gepaard die zich ook politiek begon te organiseren. De arbeidersbeweging, die ook op het platteland onder de landarbeiders veel aanhang kreeg, viel uiteen in twee grote stromingen, een socialistische en een anarchistische. De socialistische vakbond UGT, in 1888 begonnen met 3300 leden, groeide snel. In 1900 telde zij 42.000 leden, in 1918 220.000. Aan de vooravond van de burgeroorlog was zij met haar 1.250.000 leden tot een massa-organisatie uitgegroeid (17). De CNT, de anarcho-syndicalistische vakbeweging, deed daar niet voor onder. Had zij in 1911 nog slechts 30.000 leden, dit aantal begon vervolgens snel toe te nemen om in de jaren dertig tot boven de 1.500.000 te stijgen (18). De cijfers zijn niet volledig betrouwbaar, maar dat er sprake was van een hoge organisatiegraad en een snel toenemende politisering van de Spaanse arbeiders staat wel vast. De opkomende arbeidersbeweging maakte het onmogelijk het systeem van de van tevoren geregelde verkiezingen te handhaven. Ook de dictatuur van Primo de Rivera was geen blijvende oplossing om de opkomst van links tegen te gaan. De verkiezingen van 1931 gaven vooral krediet aan de Republikeinse partijen. De kiezers leken daarmee ook een verlangen uit te drukken naar een zuiver werkend parlementair systeem. Het succes van links riep echter ook tegenkrachten op. De groepen die zich eerst nooit zo om de kiezer behoeften druk te maken, werden nu gedwongen hun aanhang te mobiliseren.

Het CEDA, een bundeling van vele rechtse katholieke stromingen, wist de verkiezingen van 1933 te winnen. De polarisatie tussen links en rechts bracht voor partijen en vakbonden een snel groeiend ledental

met zich mee. De toenemende tegenstelling tussen beide kampen maakte ook, dat zij in het parlement niet meer zagen dan een platform om hun meningen uit te kunnen dragen of een middel tot het zelf gestelde doel. Het CEDA had een corporatieve staat in gedachten, de anarchisten wilden de staat afbreken, in de socialistische partij kreeg de revolutionaire vleugel steeds meer de overhand. Kleine linkse partijen als de communisten en de POUM waren ook niet aan het parlementaire stelsel gehecht. Toen het CEDA geen kans zag zijn plannen te realiseren en de verkiezingen van 1936 verloor van het Volksfront werd de partij rechts ingehaald door partijen en bewegingen die meer op geweld en direkte actie vertrouwden.

Spanje indelen op een niveau van politieke cultuur is niet eenvoudig. Er bestaat een groot verschil tussen Spanje in 1920 en in 1930. Finer hanteert een statisch model en heeft daardoor geen oog voor de snelle veranderingen die zich in Spanje voltrokken. Hij deelt Spanje in bij de groep landen met een lage politieke cultuur en daarbinnen weer in de bovenste laag (19). Kenmerk van een lage politieke cultuur is een hoge mate van dissensus en een lage organisatiegraad tegenover dissensus en een hoge organisatiegraad als kenmerk voor landen met een ontwikkelde politieke cultuur. Het wezenlijke onderscheid tussen deze groepen is niet wat op het eerste gezicht voor de hand ligt: het verschil in organisatiegraad. De hoogst ontwikkelde landen in de groep met een lage politieke cultuur raken op het punt van de organisatiegraad de laagst ontwikkelde landen in de groep met een ontwikkelde politieke cultuur. Het verschil zit in de mate van dissensus. "In the more highly organized states of the low-level political culture civil institutions and organizations are not nearly so powerful, nor so respectfully regarded, as at the developed level" (20). Deze criteria worden niet verder gepreciseerd.

De mate van politieke organisatie in Spanje in de dertiger jaren lag niet op één lijn met die van de laagste landen in de groep met een ontwikkelde cultuur, maar overtrof die van vele door Finer hoger geklasseerde landen, zelfs in de groep met een rijpe politieke cultuur, Finers walhalla.

V De burgeroorlog

18 juli 1936 om 05.00 uur gaf Franco het eerste manifest van de opstandelingen uit (21). Er bleek geen enkele politieke stellingname uit. Er werd in gesproken over de wanorde in Spanje en subversieve anti-patriottische activiteiten. Het deed een beroep op alle loyale Spanjaarden om voor het eerst in de Spaanse geschiedenis broederschap, vrijheid en gelijkheid, in deze volgorde, waar te maken.

Wat bracht Franco er toe plotseling de idealen van de Franse revolutie uit te gaan dragen? Aan de hand van de check-list van Finer zullen we de mogelijke motieven nalopen.

Allereerst het individueel eigenbelang. Persoonlijk had Franco weinig redenen om gelukkig te zijn met de Volksfrontregering. De regering had weinig vertrouwen in Franco en had hem snel overgeplaatst naar de Canarische eilanden, een buitenpost. Ook de leider van de opstandelingen van het eerste uur, generaal Mola, was recent overgeplaatst, van de belangrijke post in Marokko naar Pamplona. Ook vele van de andere rebellenleiders waren ontevreden die weggepromoveerd waren of meenden redenen te hebben zich gepasseerd te voelen: Goded was op de Balearen terecht gekomen, Yague was nog steeds niet hoger geklommen dan luitenant-kolonel, Queipo de Llano was geen minister van oorlog geworden. In het algemeen is individueel eigenbelang voor de officieren van hoog tot laag gezien de lage salariering en de geringe promotiekansen een voor de hand liggend motief. Een staatsgreep betekent extra promotiekansen en van een militair bebind mag een groter begrip voor de belangen van de militair worden verwacht.

Wat het corporatieve eigenbelang betreft, het Spaanse leger had nooit geschroomd voor de eigen belangen op te komen. Het leger had zich echter nog nooit zo bedreigd gevoeld als door het Volksfront. De wildste geruchten deden de ronde als bijvoorbeeld de veronderstelling dat de regering op het punt zou staan de Guardia Civil af te schaffen. Dezelfde Azaña, die eerst als minister van oorlog legerhervormingen had doorgevoerd en bekend stond als een anti-militarist werd nu president.

Regionaal belang is in het Spaanse leger ook aan

te wijzen. Het feit, dat de meeste officieren afkomstig waren uit Castilië en Andalusië is een verklaring voor de haat die in het leger leefde tegen de separatistische bewegingen in Catalonië en Baskenland, die bij de nieuwe regering gehoor vonden. Een speciale plaats namen de in Marokko gelegerde troepen in. Dit waren de elite-troepen die in de burgeroorlog het merendeel van de gevechten voor hun rekening namen. Hun officieren hadden weinig te verwachten van een linkse regering die geen heil in imperialistische avonturen zag. De meeste rechtse extremisten in het leger waren Africanistas, dat wil zeggen militairen die in Afrika dienden of gediend hadden (23). De opstand was in Marokko het eerst succesvol.

Als vierde motief noemt Finer klassebelang, wat hij de meest simpele theorie noemt om militair ingrijpen te verklaren (24). Terwijl hij in Spanje klassebelang, regionaal belang en corporatief en individueel eigenbelang allemaal een rol ziet spelen, gaat hij alleen op het eerst niet in. Hoewel hij constateert, dat het leger zeker sinds 1874 vaak optrad als politiemacht voor de heersende oligarchie ziet hij toch het leger in de eerste plaats geleid worden door eigen sympathieën en antipathieën (25). Dit was mogelijk door het grote isolement van het leger. "The army was indeed completely shut off from the civilian currents of opinion that surged about it" (26).

Deze laatste stelling is voor de dertiger jaren echter moeilijk te verdedigen. In die jaren werd juist een hevige strijd uitgevochten door de verschillende maatschappelijke groepen en de politieke partijen om het leger voor zich te winnen. De officieren, voor het merendeel van middle class afkomst en met een middle class status mogen inderdaad niet zonder meer in een groep worden ondergebracht met de economisch machtigen, die zich door de politieke ontwikkelingen bedreigd zagen. Juist daarom was het leger een onzekere factor en werd er geen middel onbeproefd gelaten om de militairen te beïnvloeden. Een aantal van de maatregelen van Azaña om het leger te democratiseren hebben we al besproken. Ook sloot hij de militaire academie van Zaragoza, waar de officieren in spe naar zijn mening werden opgezet tegen de republiek. De Guardia de Asulto werd opgericht om

een politiemacht te krijgen die trouw zou zijn aan de republiek en taken van de Guardia Civil kon overnemen. Onder het rechtse bewind van 1933-'35 werden die maatregelen weer zoveel mogelijk teruggedraaid. Liberale officieren werden verwijderd, ook de Guardia de Asulto werd onder rechtse officieren geplaatst. Eind 1933 werd de Union Militar Española opgericht: een klandestiene officiersorganisatie met als eerste leider een vooraanstaande Falangist. In de plannen voor een staatsgreep, die in de UME al snel beraamd werden, kreeg de Falange een belangrijke rol toebedeeld, maar spoedig waren er ook contacten met Carlistische en monarchistische samenzweerders, die geldelijke hulp aanboden. Pogingen van links om bij de manschappen invloed te krijgen werden krachtig onderdrukt en communistische cellen werden opgerold. Met de linkse verkiezingsoverwinning in 1936 sloeg de wijzer weer de andere kant uit, maar ook de rechtse partijen bleven actief. Al dan niet terecht verdachte top-militairen werden vervangen, liberale officieren gingen zich organiseren in de Union Militar de Republicanos Anti-fascistas. Maar intussen was de helft van de officieren lid geworden van de UME. Onder hun leiders bevonden zich vele Falangisten en Carlisten. Militairen gingen Falangisten nu steunen met terroristische activiteiten om de spanning op te voeren. Bij de plannen voor een staatsgreep was Franco het grootste vraagteken. Bij tussentijdse verkiezingen stelde hij zich kandidaat voor de CEDA, terwijl die partij in de ogen van rechts al had afgedaan. Onder druk van de Falange moest hij zich terugtrekken. Mola pleegde intussen moeizame onderhandelingen met Carlisten en Falangisten. De onderhandelingen met de Carlisten werden pas succesvol, toen deze gingen lopen via Rodesno, een rijk edelman en grootgrondbezitter, die de idealen van de Carlisten als eigenlijk achterhaald beschouwde en het leger zag als enig redmiddel voor rechts (27). De Carlisten beschikten over eigen troepen, die in de strijd in het noorden een belangrijke rol zouden spelen. Na de moord op de ultra-rechtse politicus Calvo Sotelo stelde de Falange de eis, dat het leger nu direkt in zou grijpen, of dat zij anders zelf binnen drie dagen in actie zou komen (28). Politieke groepen deden

zo alles om het leger te beïnvloeden. Het leger hield daarbij echter een eigen speelruimte. Toen Franco zich naar voren wist te werken had dat snel gevolgen voor de rol die de Falangisten en Carlisten konden spelen. Naast Franco kwamen militairen te staan die een afkeer hadden van politici. De radicale eisen van de Falange werden onder tafel gewerkt. Wat overbleef was een conservatieve politiek, waarbij bijvoorbeeld alle eerdere landhervormingen werden teruggedraaid.

Voor een juist begrip van de politieke gezindheid van het leger moet bedacht worden, dat het leger zeker niet massaal de zijde van de opstandelingen koos. De kleine luchtmacht en het grootste deel van de vloot, waar de matrozen opstandige officieren overmeesterden bleven de republiek trouw. De landmacht was verdeeld. De officieren van het belangrijke Afrikaanse leger wisten hun troepen massaal aan de kant van de rebellen te krijgen, maar wat betreft de in Spanje gelegerde troepen viel de verdeling ongeveer gelijk uit. Een grote minderheid van de officieren hier koos direkt de zijde van de opstandelingen, een kleine minderheid was fel anti, maar de meerderheid was aarzelend en wilde zich niet onnodig compromitteren (29).

VI Conclusies

De verdienste van Finer is, dat hij vanuit een theoretische invalshoek de aandacht richt op de eigen rol die het leger speelt. In andere studies over Spanje met theoretische pretenties wordt die rol verwaarloosd. Finer vervalt echter weer in het andere uiterste en onderschat de banden die er tussen maatschappelijke groepen en het Spaanse leger bestaan hebben. Een klassenanalyse van het leger ziet hij als de meest simpele theorie die niet veel verklaart. In het Spaanse geval is het inderdaad ook niet terecht het leger eenvoudig in te delen bij de heersende klasse en daar de loop der gebeurtenissen uit te verklaren. Hooguit kan gezegd worden, dat de middle class achtergrond van veel officieren bij hen eerder een conservatieve dan een progressieve geneigdheid bevorderde. Maar daarmee is men nog niet uitgesproken, als men

vanuit een klassenanalyse probeert te werken. Het is goed hier het begrip "Interessenidentität" van Clemenz weer bij te halen. We hebben gezien, dat er een hevige ideologische en praktische strijd tussen de politieke groeperingen werd geleverd om de steun van het leger te krijgen. Een groot aantal officieren, vanwege hun streven naar status al eerder geneigd zich met de hogere kringen te identificeren, zag hun belangen met die van die hogere kringen en daarmee van de rechtse partijen parallel lopen. In de onderhandelingen die volgden namen de officieren een sterke positie in en ze waren zeker niet een speelbal van de politici. Het begrip "Interessenidentität" lijkt hierop goed van toepassing, maar het is het begrippen-apparaat dat Finer aanreikt, dat het mogelijk maakt de verschillende belangen te onderscheiden.

Kern van Finers betoog is de relatie die hij legt tussen politieke cultuur en de houding van het leger. In het geval van Spanje komen de waarden die aan dit model ten grondslag liggen duidelijk naar voren. Ondanks de grote politieke activiteit wordt het land laag ingedeeld. Consensus of het ontbreken ervan blijkt een belangrijker criterium. Het accepteren van de spelregels van de parlementaire democratie naar westers model is het uiteindelijk criterium. Hij stapt er over heen, dat een grote mate van politieke betrokkenheid bestaande tegenstellingen scherper tot uitdrukking doet komen. Onder de politieke tegenstellingen waren in Spanje de maatschappelijke tegenstellingen duidelijk zichtbaar. Die waren reusachtig en konden niet langs de geleidelijke banen van het parlement opgelost worden. Groepen aan beide kanten hadden daarbij hun *eigen* opvattingen over legitimiteit en die stonden loodrecht op elkaar. De anarchisten bijvoorbeeld zijn vaak als terroristen afgedaan maar onder geen andere groep was er sprake van zo'n sterk legitimiteitsdenken.

Anders gezegd, in een revolutionaire situatie als die in Spanje in de dertiger jaren schiet Finers criterium consensus/dissensus te kort. Het statisch karakter van het model is zeker mede debet aan het gebrek aan scherpte. Het is opmerkelijk te zien, hoe Finer strooit met feiten uit de Spaanse

geschiedenis als illustraties van zijn stellingen, maar nooit probeert die feiten onderling met elkaar in verbinding te brengen.

Ondanks deze tekortkomingen mag tot slot gezegd worden, dat met behulp van Finer de eigen rol van de militairen helder belicht en in perspectief geplaatst kan worden, een rol die met name door de Marxistische geschiedschrijvers nog wel eens verwaarloosd is. En in weinig landen speelde het leger zo'n verschrikkelijke rol als in Spanje.

Noten

1. P. Broué en E. Témime, *La Revolution et la Guerre d'Espagne*, Paris 1961, p. 27.
2. M. Clemenz, *Gesellschaftliche Ursprünge des Faschismus*, Frankfurt 1972, pp. 205-232.
3. Voor dit artikel is dankbaar gebruik gemaakt van S. Payne, *Politics and the Military in Modern Spain*, Stanford 1967. Hoewel niet volgens de indeling van Finer opgezet is dit werk wel duidelijk mede door hem geïnspireerd. Finer heeft dit boek voor het schrijven van zijn nawoord onder ogen gehad en er geen aanleiding in gezien zijn opvattingen over Spanje te wijzigen.
4. G. Brenan, *The spanish labyrinth*, Cambridge 1943, 1976, p. 59.
5. S. Payne, a.w., p. 124.
6. Franco zelf was de zoon van een betaalmeeester van de marinebevoorrading.
7. S. Payne, a.w., p. 269.
8. Idem, p. 275.
9. Idem, p. 88.
10. Idem, p. 87.
11. S.E. Finer, *The man on horseback*, Harmondsworth 1962, 1975, pp. 20-28, zie ook de inleiding.
12. S. Payne, a.w., p. 100.
13. E. Christiansen, *The origins of military power in Spain, 1800-1854*, Oxford 1967, p. 84.
14. S. Payne, a.w., p. 165.
15. Idem, pp. 282-283.
16. E. Christiansen, a.w., p. 96.
17. G. Brenan, a.w., pp. 217, 222, 295.
18. Idem, pp. 173, 295.
19. S. Finer, a.w., p. 79.
20. Idem, p. 244.

21. S. Payne, a.w., p. 342.
22. S. Finer, a.w., p. 38.
23. S. Payne, a.w., p. 316.
24. S. Finer, a.w., p. 35.
25. Idem, p. 46.
26. Idem, p. 53.
27. S. Payne, a.w., p. 336.
28. Idem, p. 339.
29. S. Payne, *The spanish revolution*, London 1970, p. 315.